

Les cares de la Verge

Maria Esperança Nicolau Martínez

Per la Butlla d'Innocenci IV *Cum nobis petitur* datada a Lió el 14 d'abril de 1248, sabem que bona part de les esglésies fundades a Mallorca en els anys immediats a la conquesta estaven sota l'advocació de la Verge. De les 35 que hi havia en aquells moments, 16 rebien el nom de santa Maria, a les quals cal afegir la Seu, també a ella dedicada.

Pel que fa a Manacor, ja el 1232 hi consta que hi havia una església, possiblement mesquita cristianitzada en el solar de l'absis de l'actual església dels Dolors¹; segurament seria la que 16 anys més tard en l'esmentada Butlla apareix amb el nom de Santa Maria de Manacor. També existeix la possibilitat que el culte es dugués a terme en una petita església que seguiria el model de les anomenades esglésies de repoblació², de les quals encara es conserven algunes, com Sant Pere d'Escorca o la Pau de Castellitx, entre d'altres.

El que si se sap amb seguretat és que a mitjan segle XIV s'hauria iniciat la construcció d'un nou temple que permetria donar cabuda a la creixent població, temple acabat en el segle XVI, tot i que el portal major era de finals del segle XVIII. Aquesta és l'església que fou esbucada a finals del segle XIX per tal de construir en el mateix solar el nou temple parroquial. D'aquesta es conserven algunes parts com les capelles de sant Antoni i sant Francesc fins a l'alçada de les tribunes, les dues torres de l'antic portal major, una a cada costat del campanar actual, part de l'antiga sagristia de la Puríssima i part del campanar vell a la capella on es troba el portal del campanar³.

És en aquesta església del segle XIV, anomenada Santa Maria de Manacor, i coneguda entre els manacorins com la Seu Xiqueta, que presidí la imatge de santa Maria la Major, altrament coneguda com a Mare de Déu de les Neus, ja que segons conta la llegenda el 5 d'agost va nevar a Roma per indicar que s'havia d'iniciar la construcció de Santa Maria la Maggiore.

El retaule gòtic⁴ que l'acollia fou desmuntat el 1832, any en què l'advocació principal del temple parroquial passà a ésser el de la Mare de Déu dels Dolors. D'aquesta manera l'antiga titular passà a l'altar barroc de sant Francesc de Paula i finalment al retaule neogòtic obra de l'escultor local Francesc Llull⁵.

La Mare de Déu de les Neus és una imponent talla gòtica de poc més de dos metres d'alçada, dreta sobre un pedestal en què en lletres daurades es pot llegir la cita bíblica *qui elucidant me vita aeternam habebunt*, i que porta el Nin sobre el braç esquerre. Mentre presidí l'altar major, al seu davant hi havia set llànties enceses que segons ens diu sant Joan a l'apocalipsi veié cremant davant l'altar del Senyor i que són set esperits benaventurats.

Realitzada en fusta i tela policromada i daurada, la característica principal d'a-

questa talla és una petita porteta que s'obri en el seu costat esquerre i que permeté que fos emprada com a sagrari durant tots els dies de l'any fins a finals del segle XVII⁶. Segons paraules de Baltasar Pinya: "No deixa d'ésser una idea tant enginyosa com devota la de reservar Crist Jesús sacramentat en el lloc que li correspon al cor de la imatge o en el si de la seva Santíssima Mare, on estigué guardat nou mesos en carn mortal"⁷. Aquest petit armari permet relacionar la imatge amb un nombrós grup de talles mallorquines que presenten la mateixa característica⁸. La notícia més antiga que es té sobre la utilització d'una marededéu sagrari mallorquina fa referència a Nostra Dona de la Seu, datable segons Llorenç Pérez entre 1361 i 1367⁹.

Tot i que la llegenda popular parli de l'arribada de la imatge de forma miraculosa el 1260, el cert és que un estudi de la indumentària permet afirmar que aquesta ha d'ésser datada al tombant del segle XV, data que a més coincidiria amb la construcció del retaule per part de Jaume Febrer i Pere Terrencs el 1499¹⁰ "Un dia d'aquells que en el transcurs dels segles no es borra mai de la memòria d'un poble, arribava a les nostres costes una nau que ningú sap d'on venia ni on anava, només es diu que navegava cap a ponent.

Portava entre altres coses, tres obres d'art de gran tamany destinades a alguna església important: una preciosa figura del Sant Cristó, una altra de la Mare de Déu de les Neus i una magnífica campana.

Combatuda per una gran tempesta aquella pobra barca estava a punt d'ésser víctima del més horrorós naufragi. El vent, progressivament amb més força bufava, les ones de la mar com que volguessin engolir-la-se i enfonsar-la per a sempre a l'abisme.

Els tripulants propietaris d'aquelles figures, junt amb el patró i els mariners, en vista del gran perill en que es trobaven, perdut el timó i esqueixades les veles, molt atribulats dirigiren una pregària al cel i brollà del seu cor aquesta promesa: Senyor, si ens salvam, en el primer port on aconseguim desembarcar deixarem aquestes tres obres d'art com a record de gratitud i per fomentar el culte de Jesús i Maria.

I de la mà de Déu aquella barca entrà al Port de Manacor¹¹.

La Verge presenta un vestit propi de la segona meitat del segle XV i principis del XVI en què el cos i la falda eren tallats per separat i units per la cintura, de manera que el cos quedava ajustat i la falda podia tenir plecs. També porta una corretja que li remarca la separació entre el cos i la falda, i que alhora li penja a la part del davant fins als peus. Les mànigues lleugerament acampanades permeten veure la camia interior i l'escot rodó presenta gorgera. Pel que fa al mantell, no li cobreix el cap, sinó que està col·locat sobre les espatlles i cau per la part posterior fins als peus, mentre que al davant és subjectat pels braços de la pròpia Mare de Déu de manera que deixa la zona del pit descoberta, però no la del ventre. Pel que fa als plecs de caiguda de la vesta, ens permeten afirmar que la tela del vestit resulta molt lleugera i de gran caiguda, mentre que la del mantell és més atapida ja que

els plecs són molt més grossos¹¹.

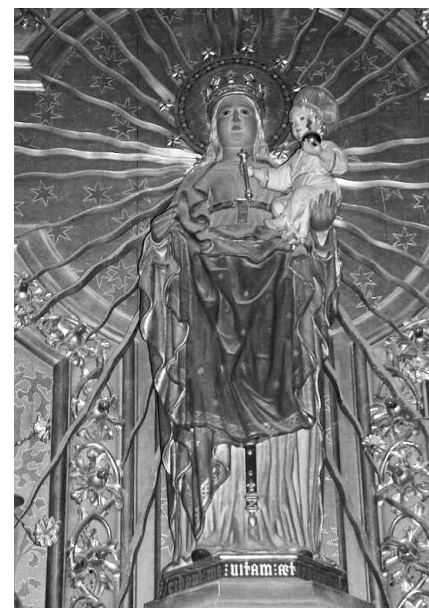
Quant a la imatge del Nin, és obra de l'escultor manacorí Antoni Pocoví. L'autèntic és custodiat per una família manacorina, ja que antigament era portat a la processó del dia dels Reis.

Pel que fa a l'autoria d'aquesta peça i malgrat el que ens conta la tradició, per similituds iconogràfiques i estilístiques amb altres marededéu aquesta és atribuïble a Gabriel Mòger II, escultor i prevere de finals del segle XV i principis del XVI, que entre d'altres esculpí la Mare de Déu de la Consolació del monestir de Santa Elisabet de Palma, Nostra Dona de Sineu o la Mare de Déu dels Àngels del convent de Sant Francesc d'Inca, amb la qual té una notable semblança.

A causa de dues males restauracions que va sofrir es va fer malbé, en gran mesura, la seva original bellesa. En paraules de Baltasar Pinya:

“Poco después dominando el mal gusto fué en mal hora miserablemente restaurada. ¡A quién fuera dado contemplarla antes de su restauración! Debía tener todo el carácter propio de las Vírgenes de su época. Su cara morena, la preferida por la esposa de los Cantares:

Moreneta'n so
filles de Sion
moreneta'n so
moreneta y hermosa...

A juzgar por lo que se entrevé bajo la grosera pintura de la restauración, era su túnica y manto todo de oro bruñido, tal vez con dibujos de otro color. Otra restauración en nuestros días se ha llevado a cabo con mejor acierto y perfección, pues se ha sembrado el manto azul de estrellas que resaltan con su antiguo y viejo dorado¹².

La segona de les peces és una petita imatge que en els darrers segles ha tengut una existència un tant erràtica, ja que va passar de la parròquia a l'ermita del puig de Santa Llúcia i finalment al monestir benedictí de la Santa Família, on es troba actualment depositada.

Es tracta d'una peça realitzada en fusta tallada policromada i daurada de poc més de mig metre, que per la composició i elegància de les figures es pot dir que és clara representant del barroc mallorquí. La Mare de Déu es troba recolzada en un tron també policromat en vermell, verd i daurat. El Nin sobre el seu braç dret presenta a la vegada una postura un tant forçada.

Coneguda amb el nom de Mare de Déu dels Goigs¹³, iconogràficament és representació de la Mare de Déu de la Rosa o del Roser, ja que presenta una rosa a la mà esquerra¹⁴.

Pareix ésser que era titular d'un retaule desaparegut de l'antiga parròquia, que estava sota patronatge municipal, ja que quan es construïren les darreres capelles del temple parroquial en el segle XVI els jurats de Manacor volgueren dedicar-ne una a la Mare de Déu del Roser.

El 1817 se li feia un altar nou de pedra la despesa del qual quedà anotada en el llibre de la Confraria de la Mare de Déu del Goig. Gràcies a aquestes anotacions sabem que les pedres per a l'altar foren tretes a Artà i Llucamà, a Sant Llorenç, i s'hi pintà l'escut de Manacor. Era davant aquest retaule que l'Ajuntament cantava els Goigs¹⁵ el dia de la segona festa de Pasqua.

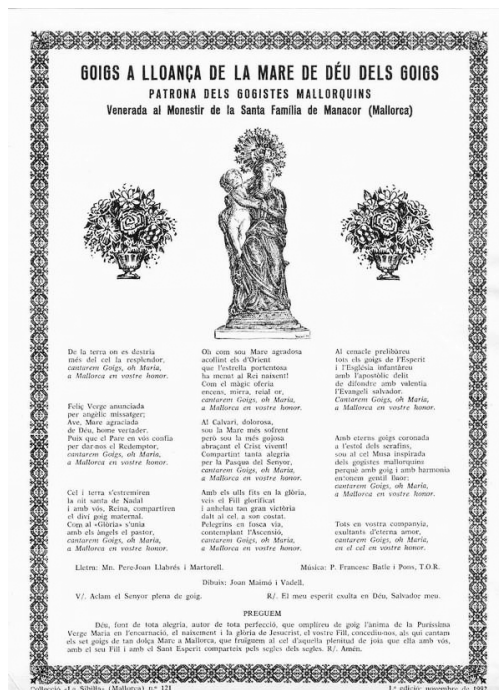
Quant a l'autoria de la peça i malgrat que algunes fonts esmentin un tal Miquel Ferrer, el cert és que no hi ha cap escultor de finals del segle XVI o principis del XVII amb aquest nom. El que sí coneixem és un tal Miquel Ferrer, pintor, que tal vegada hauria pogut ésser l'encarregat de l'estucat, el daurat i l'acabat policrom de la marededéu, ja que segons ens conta Ramon Riera Sansó en un inventari artístic arqueològic de 1928¹⁶, al repeu de la imatge hi figura escrit el nom d'aquest artista. Actualment aquest nom ha desaparegut, tal vegada sota una nova cap de pintura.

Aquesta era una de les imatges més venerades a la parròquia de Manacor, a la qual, segons Riera Sansó, es dedicaven tres festes a l'any, i eren molts els donatius en forma d'exvots de plata i riques vestidures que li oferien.

Gràcies al llibre de despesa i entrada de la Confraria de Nostra Senyora del Goig i l'Apòstol Sant Jaume, de 1783 – 1784, coneixem la importància que es donava a la festa dels Goigs, per la qual es feien imatges¹⁷ per repartir entre els fidels, processons, música, un dinar, etc. Gràcies a aquest llibre també es pot constatar que la Mare de Déu dels Goigs compartia capella amb sant Jaume, patró de Manacor, santa Rita i sant Llorenç.

La darrera de les imatges és la figura de la Immaculada, que es troba a la capella de l'extrem del creuer dret.

És una talla, que presenta la iconografia definitiva que tenia a Espanya en el moment de definició del dogma de la Immaculada Concepció¹⁸. Cal esmentar, però, que aquesta concepció sens màcula ja era defensada a la Mallorca del segle XIII per Ramon Llull.

Es representa una figura jove, amb les mans plegades, vestida amb túnica blanca estrellada i revestida amb mantell blau. Els seus peus es recolzen sobre una esfera i un núvol, alhora que trepitja la serp amb la poma del pecat i la lluna en quart minvant. Com que és enviada del cel per intercedir per tota la humanitat, sempre és representada amb la vista dirigida cap al poble fidel¹⁹. Tots aquests elements estan agafats de referències apocalíptiques. En aquest cas, però, li manquen les seves armes extretes de les lletanies, els psalms i alguns texts de lloança, com poden ésser l'hort tancat, la rosa mística, el mirall sens taca, la palmera, el xiprell...

Realitzada en fusta daurada i policromada, té els ulls de vidre, fet que dona a la imatge una mirada gairebé viva. De l'autor d'aquesta peça, de moment no se'n tenen notícies, tot i que gràcies a un full parroquial de 1936 sabem que aquell any fou restaurada per Guillem Vadell Muntaner²⁰ qui li llevà els additaments que se li havien anat afegint amb el pas dels anys, de manera que a partir d'una fotografia de 1918 es podria pensar que es tracta d'una altra figura.

A l'època immediata a la construcció del nou temple parroquial la seva capella era completament diferent, sens les pintures i amb un retaule d'aire gòtic en fusta daurada que permetia l'accés a la imatge gràcies a unes escales incorporades en el propi retaule.

A partir de l'anàlisi d'aquestes tres peces es pretén constatar que malgrat la diferència secular entre cada una d'elles - segle XV la Mare de Déu de les Neus, segle XVII la Mare de Déu dels Goigs i segle XIX la Immaculada-, les tres imatges són tècnicament molt similars: tallades en fusta i acabats a base de tela encolada, estucada en guix recobert de policromia i daurat. A més, segueixen un mateix model iconogràfic de dona jove, de llarga cabellera rossa i fines faccions, de pòmuls rosats i opulenta bellesa.

BIBLIOGRAFIA

BERNIS, C., *La moda y las imágenes góticas de la Virgen. Claves para su fechación*, a Archivo Español de Arte, Instituto Diego Velázquez, Madrid, 1970.

CABRER LLITERAS, J., *Visita a la Real Parròquia de Nostra Senyora dels Dolors*, Manacor, 1996.

D.A., *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí*, Sa Nostra, Palma, 1988. (Catàleg de l'exposició)

D.A., *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*, Promomallorca, Palma, 1996.

FERRER MASSANET, R., *Manacor*, Panorama Balear, Mallorca, 1955.

La imagen de la Purísima Concepción. Su culto, su retablo y su capilla, Hoja dominical de la Parroquia de los Dolores, Tercer domingo de mayo de 1936. Numero 20.

LLONPART MORAGUES, G., *Nostra Dona de la Rosa y su iconografía en el manierismo mallorquin*, Estudis Baleàrics 20.

LLOMPART MORAGUES, G., *Entre la historia del arte y el folklore*, Fontes Rerum Balearium, Palma, 1984.

PÉREZ MARTÍNEZ, L., *Las visitas pastorales de Don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca 1562 – 1572*, Monumenta Mayoricensis, Palma de Mallorca 1963 – 1969.

REAU, L., *Iconografía del arte cristiano*, Ediciones del Serbal, Barcelona, 2000.

RIERA SANSÓ, R., *Inventario artístico arqueológico de la Parroquial Iglesia de Nuestra Señora de los Dolores de Manacor*, 1928. (inèdit)

RIPOLL, L., *Iconografía mallorquina de la Virgen*, Palma de Mallorca, 1972.

ROTGER M., *Antiguo retablo de la Parroquia de Manacor, 1499*, Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana 8, octubre de 1900.

TRUYOLS, A., *Monografía histórica del Santo Cristo de Manacor*, Apóstol civilitzador, Petra, 1984.

XAMENA, P., RIERA, F., *Història de l'església a Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca, 1986.

NOTES

1 XAMENA, RIERA, *Història de l'Església a Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca, 1986.

2 Sobre aquestes existeix un estudi de Joana Maria Palou publicat a la revista *Mayurqa*.

3 *Visita a la Reial Parroquia de Nostra Senyora dels Dolors*, Manacor, 1996.

4 Es conserva la transcripció d'un document datat el divendres 19 de juliol de 1499, en el qual Andreu Mesquida, jurat de la Vila de Manacor, acorda amb Jaume Febrer i Pere Terrenchs la realització d'un retaule. *Antiguo retablo de la Parroquia de Manacor*, BSAL 8, octubre de 1900, pàgines 380, 381.

5 LLOMPART, *Entre la historia del arte y el folklore*, Fontes Rrum Balarium, Palma, 1984.

6 El bisbe Don Pedro de Alagón el 1686 s'expressava així: "Item per quant en dita parroquial iglesia havem trobat que lo Santíssim Sacrament del altar no esta conforme el ritu inconcussament observat a les demés iglesias, puis esta recondit dins la figura de Nostra Senyora del altar major..." Antoni Truols *Monografía histórica del Santo Cristo de Manacor*.

7 Article de Baltasar Pinya, publicat el 28 de gener de 1932 a *El Correo de Mallorca*.

8 De fet, segons el pare Gabriel Llopart el grup de les marededéu sagrari mallorquines destaca tant pel nombre de peces com per la seva qualitat.

9 LLOMPART, *Entre la historia del arte y el folklore*

10 El relat de la tradició oral recollit a la *Monografía del Santo Cristo de Manacor* és el següent: "Un dia d'aquells que en el transcurs dels segles no es borra mai de la memòria d'un poble, arribava a les nostres costes una nau que ningú sap d'on venia ni on anava, només es diu que navegava cap a ponent.

Portava entre altres coses, tres obres d'art de gran tamany destinades a alguna església important: una preciosa figura del Sant Cristó, una altra de la Mare de Déu de les Neus i una magnífica campana.

Combatuda per una gran tempesta aquella pobra barca estava a punt d'ésser víctima del més horrorós naufragi. El vent, progressivament amb més força bufava, les ones de la mar com que volguessin engolir-la-se i enfonsar-la per a sempre a l'abisme.

Els tripulants propietaris d'aquelles figures, junt amb el patró i els mariners, en vista del gran perill en que es trobaven, perdut el timó i esqueixades les veles, molt atribulats dirigiren una pregària al cel i brollà del seu cor aquesta promesa: Senyor, si ens salvam, en el primer port on aconseguim desembarcar deixarem aquestes tres obres d'art com a record de gratitud i per fomentar el culte de Jesús i Maria. I de la mà de Déu aquella barca entrà al Port de Manacor".

11 Per a la indumentària de la Verge cal tenir present l'article de Carmen Bernis *La moda y las imágenes góticas de la Virgen. Claves para su fechación*, a Archivo Español de Arte de 1970.

12 Article de Baltasar Pinya a *El Correo de Mallorca*.

13 Catàleg de Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí, abril – juny de 1998.

14 Les representacions de la Mare de Déu amb una flor a la mà no són estranyes i ja es donen a l'època medieval. Tot i això l'advocació al Roser és més recent, i no apareix fins a finals del segle XV, estretament vinculada a l'orde dels dominics.

15 Ja en el retaule realitzat per Jaume Febrer i Pere Terrenchs el 1499, hi apareixen representats els goigs: "E primerament lo dit mestre Jacme Febrer promet fer lo dit retaula segons la composició de la mostra, e en lo bancal set encasaments per los set goigs com en la mostra no ni haze sino zinc, e en cascun encasament una tuba en sos pilas revestits..."

"Item mes promet en lo banchal pintar los set goigs ab sos ornaments axi com per mi sera millor vist ennoblir la obra".

16 RIERA SANSÓ, Ramon, *Inventario artístico arqueológico de la Iglesia Parroquial de Manacor, 1928*, (inèdit).

17 Imatges que podien ésser estampes de la Verge, però també fulls de goigs com el que s'edità el novembre de 1992, amb lletra de mossèn Pere Joan Llabrés i música del Pare Francesc Batle.

18 S'ha de tenir en compte que la Immaculada Concepció fa referència al fet que la Verge hauria estat l'única que hauria estat concebuda sens pecat entre tots els fills d'Adam i Eva, no a la concepció de Crist.

19 A diferència de l'Assumpta, que dirigeix els seus ulls cap al Cel.

20 HOJA DOMINICAL

"Tercer domingo de mayo de 1936. Numero 20

La imagen de la Purísima Concepción. Su culto, su retablo y su capilla.

El domingo próximo pasado, 10 de mayo, se efectuó la solemne bendición de la hermosa imagen de la Purísima que ha sido recientemente restaurada por el joven escultor D. Guillermo Vadell Muntaner. La apadrinaron los distinguidos jóvenes Francisca Riera de Conias Canals y Miguel Marcó Rosselló.

Esta restauración ha consistido sencillamente en devolver la imagen a su primitivo estado, quitándole telas y demás aditamentos con que había sido recubierta adornándola con rayos a su alrededor, como los que tuvo en sus primeros tiempos, según se deduce de las huellas que de ellos quedaron bajo las vestiduras sobrepuestas."